

Stanisław Kazimierz Koźuchowski, *Veritas quatuor causis demonstrata calamitatum Regni Poloniae*. Prawda o czterech przyczynach klęsk Królestwa Polskiego, opr. Zbigniew Chodyła, z łaciny na język polski przełożył Dariusz Gwis przy współpracy Tomasza Stolarczyka, Wieluńskie Towarzystwo Naukowe, Wieluń 2020, ss. 238 + 16 il.

Książka przynosi edycję rozprawy Stanisława Kazimierza Koźuchowskiego (ok. 1620-1670/1671) herbu Doliwa, stolnika kaliskiego, działacza i pisarza politycznego. Podstawę wydania stanowi starodruk oryginalnej wersji łacińskiej z 1661 r., napisanej prawdopodobnie już w drugiej połowie 1660 r. jako głos wsparcia dla reform polityczno-ustrojowych Rzeczypospolitej. Potrzebę ponownego opublikowania traktatu S.K. Koźuchowskiego, wraz z przekładem na język polski, wydawca uzasadnia kilkoma względami: 1) oryginalną treścią źródła, stanowiącego interesujący przyczynek do poznania burzliwego okresu panowania Jana Kazimierza Wazy, 2) nietuzinkową sylwetką autora wywodzącego się ze średniozamożnej szlachty, który nie tylko zarządzał swoim majątkiem w powiecie kaliskim (Karsy, Bobry i Sierosław), ale prowadził ożywioną działalność polityczną (m.in. był żupnikiem bydgoskim, kilkakrotnie posłem na sejm w latach 1659-1670, marszałkiem sejmiku kaliskiego województw poznańskiego i kaliskiego w 1657 r., członkiem komisji do sprawy traktatu pokojowego z Rosją, ostatecznie zawartego w 1667 r. w Andruszowie), 3) walorami literackimi i stylistycznymi tekstu oraz 4) bardzo skromną liczbą zachowanych egzemplarzy pierwszego wydania, odbitego (tak jak drugie z 1662 r., znane tylko z opisu bibliograficznego i nieodnalezione) w drukarni jezuickiej w Kaliszu; są ich tylko trzy w kraju (Biblioteka Kórnicka, Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu) oraz jeden za granicą (British Museum).

Na recenzowaną publikację składają się: obszerny (1/4 objętości całej książki) Wstęp, tekst łaciński (według egzemplarza kórnickiego), tłumaczenie polskie, bibliografia, ilustracje (ze spisem), indeksy (osób i geograficzny) oraz streszczenie w języku angielskim. Wstęp prezentuje się imponująco, zawiera bogate informacje o kręgu rodzinnym oraz aktywności S.K. Koźuchowskiego. Znaczne ich zagęszczenie w tekście i przypisach, wynikające głównie z obszernej bazy źródłowej oraz uwzględnienia szerokiego tła wydarzeń, powoduje, iż czytelnik zaczyna gubić się w ich śledzeniu. Pomocna jest jednak przejrzysta tablica genealogiczna. Dalej otrzymujemy charakterystykę treści utworu i jego ocenę na tle piśmiennictwa politycznego XVII w. przez kilku współczesnych polskich historyków. Już odkrywca traktatu, Władysław Czapliński, ocenił go wysoko ze względu na sformułowanie w nim radykalnego postulatu usunięcia liberum veto, dążenia do zasadniczej zmiany w składzie senatu przez mianowanie do niego przez króla ludzi spośród niezależnej ekonomicznie średniej szlachty oraz patriotyczne, a nie fakcyjne, podłoże antymagnackiego nastawienia autora, opowiadającego się za reformami ustroju politycznego państwa, a zwłaszcza za wzmocnieniem władzy królewskiej.

Dzielnko stolnika kaliskiego składa się z czterech zasadniczych, różnych objętościowo rozdziałów (określonych jako kolejne Przyczyny): 1) Różnica zdań między władcą a poddanymi, 2) Ubieganie się o urzędy i staranie o sprawy prywatne, 3) Ministrowie stanu oraz 4) Tajna polityka. Rozdziały te poprzedza dedykacja dla Matki Boskiej i krótkie wprowadzenie „Do życzliwego Czytelnika”, a całość zamyka z kolei pozdrowienie skierowane do Boga i Maryi. Swe argumenty Koźuchowski czerpie z obserwacji, doświadczeń uzyskanych w czasie działalności politycznej, społecznej i ekonomicznej, wiedzy zdobytej w czasie nauki szkolnej, a także lektur.

Kilka uwag nasuwa przekład na język polski. Liczy on nieco ponad 70 stron, gdy tymczasem wersja łacińska ma 40 stron. Różnica wynika z bardzo rozbudowanego aparatu naukowego w postaci przypisów tekstowych i rzeczowych. Doceniając wkład pracy włożony przez wydawcę w ich opracowanie, nie sposób nie zauważyć, że niektóre z tych objaśnień bez szkody dla zrozumienia istotnego sensu tekstu, a z korzyścią dla bardziej przejrzystego i zwartej jego składu, mogłyby zostać skrócone, zwłaszcza w przypadku informacji o charakterze biograficznym. Teraz mianowicie w kilku miejscach tekst obejmuje tylko kilkanaście a nawet kilka wierszy, zaś reszta przypada na przypisy. Dla oszczędności można było szerzej odsyłać do wcześniejszych przypisów oraz wprowadzić skróty bibliograficzne.

Dyskusyjny wydaje się też wybór języka przekładu. Jego autorzy operują współczesną polszczyzną bez archaizacji. Starali się pogodzić zasady ścisłości translacji i udanej formy literackiej, kładąc jednak nacisk na pierwszą z nich. Czy to się udało, trudno przesądzić. Trzeba niewątpliwie przyznać, że kwiecisty język barokowy, z właściwym dla niego połączeniem stylów alegorycznego, poetyckiego, amplifikacyjnego i panegirycznego, z użyciem różnych figur i tropów oraz naśladowaniem retorycznych wzorów czerpanych z dzieł pisarzy antycznych oraz nowożytnych jest bardzo trudny do w pełni zadowalającego przekładu.

Wartości edycji nie obniża kilka drobnych błędów i potknięć, wykazanych zresztą w dołączonej do części egzemplarzy erracie – jak np. brak kropek po słowach: Anno Domini 1661, Devotus Autor, SOLI DEO GLORIA, VIRGINI BEATAE HONOR, W Roku Pańskim 1661 (s. 67, 69, 108, 109), złe zapisy (w przyp. 157 zamiast: „Cesarz Aleksander XXV” powinno być: „25 cesarz Aleksander”; w indeksie na s. 210 podano błędne daty rządów cesarza Aleksandra Sewera: 22-35 zamiast 222-235). Na odwrocie strony tytułowej lepsze byłoby objaśnienie ilustracji zamieszczonej na okładce (s. 4) nie jako „Herby Rzeczypospolitej Polskiej”, ale „Herby Rzeczypospolitej – Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego”. W angielskim streszczeniu zamiast: „a carpentery from Kalisz” należało dać: „a stolnik (dapifer) from the Kalisz voivodeship”.

Wysoko należy ocenić interesującą pod względem kompozycji szatę graficzną książki: kolorową okładkę, zastosowanie na niej oraz w tekście winiet z siedemnastowiecznych druków (także z oficyny kaliskiej), kilkanaście kolorowych ilustracji (w tym reprodukcji wybranych stron oryginalnego starodruku), elegancki skład i czcionkę.

W sumie, pomimo wyrażonych wyżej kilku uwag i wątpliwości, wznowienie łacińskiego dziełka S.K. Kożuchowskiego wraz z przekładem polskim i pełnym aparatem naukowym można uznać za w pełni udane. Publikacja ta wzbogaca naszą wiedzę o historii I Rzeczypospolitej (a zwłaszcza jej ustroju i myśli politycznej), jak również regionu wieluńskiego i kaliskiego. Zasluga to przede wszystkim głównego wydawcy oraz tłumaczy, ale i pozostałych współpracowników. Szczególne uznanie należy się Wieluńskiemu Towarzystwu Naukowemu, które mimo trudności finansowych, z jakimi borykają się dziś kulturalne instytucje społeczne, z powodzeniem podjęło się wykonania tego niełatwego zadania.

Andrzej Nowak (Poznań)

<https://orcid.org/0000-0002-7908-650X>